
AZ „UNGEGN GLOSSARY OF TERMS FOR THE STANDARDIZATION OF GEOGRAPHICAL NAMES” CÍMŰ TERMINUSJEGYZÉK MAGYAR VÁLTOZATÁNAK ELKÉSZÍTÉSÉRŐL¹

1. A munka előzményei és körülményei. – A múlt évi „Névtan és terminológia” című rendezvényen a helynév-standardizáció terminológiájáról szólva több érvet is felsorakoztattam arra vonatkozóan, hogy miért lenne hasznos az UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names, 'ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoport') által megjelentetett, a földrajzi nevek egységesítése során gyakran használt terminusokat definiáló, „Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names” [Terminusok jegyzéke a földrajzi nevek standardizációjához] (a továbbiakban: GTSGN.) címmel kiadott szójegyzék és a hozzá kapcsolódó függelék, az „Addendum” (a továbbiakban: AGTSGN.) magyar változatának elkészítése (BÖLCSKEI 2012: 176).

A földrajzinév-egységesítéssel összefüggésben a magyar nyelvű terminológia kidolgozásának szükségessége már korábban is felmerült a névtani szakirodalomban. A GTSGN. előzményeül szolgáló, 1984-ben kiadott, H. A. G. LEWIS által szerkesztett „Glossary No. 330: Technical Terminology Employed in the Standardization of Geographical Names” [Szójegyzék No. 330: A földrajzi nevek standardizációjában használt szakkifejezések] című terminusgyűjtemény (vö. KERFOOT 2000: 205) 111 szakkifejezést megadó és definiáló magyar változatát FÖLDI ERVIN készítette el, s jelentette meg 1992-ben a Névtani Értesítőben egy, az ENSZ földrajzinév-egységesítési tevékenységét bemutató tanulmány kíséretében (FÖLDI 1992a, 1992b).

Az UNGEGN keretein belül 1991 óta hivatalosan is önálló munkacsoport (elnevezése: Working Group on Toponymic Terminology) foglalkozik a helynév-standardizáció egységes terminológiájának kialakításával, korszerűsítésével az ENSZ hat hivatalos nyelvén (angol, francia, spanyol, orosz, kínai és arab) (<http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/wg3.html>). A munkacsoport tevékenysége – személyi átfedéseknek köszönhetően is – jól csatlakozik egyrészt az ICOS (International Council of Onomastic Sciences, 'Nemzetközi Névtudományi Társaság') terminológiai csoportja által folytatott munkálatokhoz, másrészt összhangban áll a más tudományágakban is újabban egyre hangsúlyosabban jelentkező nemzetközi terminológiai egységesítési törekvésekkel. Ez a munkacsoport dolgozta ki a 375 terminust tartalmazó GTSGN.-t, valamint a 6, korábban már definiált terminus új, módosított meghatározását és további 8 újonnan bevezetett terminus definíciójukkal együtt magában foglaló AGTSGN.-t. A két terminusjegyzék NAFTALI KADMON szerkesztésében 2002-ben, illetve 2007-ben jelent meg.

A terminusjegyzékek adatainak összevonásával létrehozott magyar változat elkészítésére 2013 tavaszán, egy általam vezetett projekt munka keretében, „Névtani ismeretek” szemináriumon került sor, a Károli Gáspár Református Egyetem első évfolyamos terminológia

¹ Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával.

mesterszakos hallgatói (név szerint: Miklód Dóra, Horváth Ágnes, Nagy Ilona Erzsébet, Sajermann Zsófia Szonja és Varga Julianna) segítségével. Úgy ítélt meg, hogy egy adott tevékenységhez kapcsolódó, koherens elméleti háttérű, aktuálisan használatban lévő, belátható terjedelmű terminológiai szójegyzék fordításán keresztül a hallgatók számára megfelelő rálátás nyílik a következő fontos szakmai problémákra: milyen típusú tevékenységeket hogyan tud segíteni a terminológia egységesítése; milyen tartalmi elemek bevonásával, milyen módszerekkel készíthető el egy egységes szemléletű terminológiai szójegyzék; melyek a szójegyzékbe foglalt terminusok kiválasztásának követelményei; hogyan alakítható ki és hogyan válik értelmezhetővé a terminusok szójegyzékbeli összefüggérendszer; melyek a jelentések azonosításának, a definíciók megfogalmazásának és az illusztratív példák megválogatásának korszerű kívánalmai; melyek a terminológiai szójegyzék fontosabb formai követelményei. A terminusjegyzék magyar változatának elkészítése egyfajta fordítási gyakorlatot is jelentett a hallgatók számára. Ennek során felismerhették, hogy milyen nehézségekkel jár az angol nyelvű terminusok magyar ekvivalenseinek azonosítása, megalkotása, és rájöhettek, hogy milyen lehetőségek adódnak a fordító számára a hiányzó háttérismeretek felderítésére. A projekt során a hallgatók megismerkedhettek a csoportmunka kívánalmaival is. A munka elvégzése végül kézzelfogható eredményre vezetett. Összességében úgy vélem, hogy a magyar nyelvű terminusjegyzék elkészítése során a hallgatók olyan elméleti ismeretekre és gyakorlati készségekre tehettek szert, melyeket későbbi terminológusi munkájuk során is hasznosítani tudnak majd; emellett – a tulajdonnevek, illetve a névtani terminusok egységes használata követelményének tudatosítása révén – a névtannak is olyan aspektusával ismerkedtek meg, amely a terminológiai munka során kulcsfontosságú.

2. Terminológiai vonatkozású problémák. – A terminusjegyzék magyar változatának elkészítésével kapcsolatban a legfontosabb terminológiai jellegű problémák a terminusok, a definíciók, a példák, a háttérismeretek és a formai kérdések tekintetében merültek fel.

2.1. Terminusok. – A terminusok vonatkozásában dönteni kellett a nemzetközi háttérű és/vagy a magyar nyelvi eredetű terminusok preferálásának kérdéséről; azonosítani kellett az angol (esetenként egyéb érintett idegen nyelvi) és a magyar terminusok egymásnak való megfeleléseit, ekvivalenciáit; továbbá szükség volt a hiányzó(nak vélt) magyar terminusok pótlására és az angol nyelvbéli terminusváltozások hatásának tükröztetésére a magyar anyagban.

2.1.1. Idegen és/vagy magyar terminus? – A munka kezdetén elvi szinten el kellett döntenünk, hogy a földrajzinév-egységesítéssel kapcsolatos fogalmak jelölésére az idegen és/vagy a magyar nyelvi eredetű terminusokat akarjuk-e a szójegyzékben előnyben részesíteni. Kíváncsi voltam, hogy a nemzetközi érthetőség és a magyarosság követelményének összeegyeztetése. Ezt úgy láttuk megvalósíthatónak, hogy az idegen háttérű terminusokat és zárójelben, egyenlőségjellel ellátva a nekik megfelelő magyar nyelvi eredetűeket (esetenként fordított sorrendben) egyaránt feltüntettük önálló és utaló címszavakként. Tettük ezt azért is, mert bár a tradicionális magyar névtani terminológia a nemzetközi háttérű terminusokat kevésbé alkalmazza (vö. FARKAS 2012), éppen a tárgyalt témakörrel kapcsolatban megjelent újabb szakirodalom, többek között a kulcsterminusok

használatakor, nagyon is kedveli az idegen eredetű formákat (vö. pl. SZABÓMIHÁLY 2007, 2008, 2009: *standardizáció*; a Termini honlapja: *újrastandardizálás*). Megerősítette döntésünket az is, hogy úgy láttuk, több magyar eredetű terminus önmagában a szójegyzéken belül nem feltétlenül tudna megfelelően működni az értelmezés pontosságának hiánya (vö. pl. 077 *endonima*, *standardizált* [= *egyesített*] címszó alatt: „a Hull és a Kingston upon Hull (Anglia) → **allonimák** [= névváltozatok] közül az utóbbi a standardizált [= egyesített] forma”), illetve a forma nehézkessége (vö. pl. 277 *retranszkripció* [= *kiejtés szerinti átírás visszaalakítása*]) miatt.²

Az *-onima* (itt: ’-név’) utótagú terminusok esetében is, ahol erre mód volt, igyekeztünk feltüntetni a nemzetközi háttérű és a magyar nyelvi eredetű megfelelések kettősségét (pl. 005 *allonima* [= *névváltozat*], 017 *antroponima* [= *személynév*], 132 *hidronima* [= *víznév*], 247 *odonima* [= *útnév*], 250 *oronima* [= *hegynév*]). Részint azért, mert a magyar nyelvészeti terminológia másutt, a szemantika terén, eleve hasonló értelemben használja ezt a végződést (pl. *homonima*, *szinonima*), részint pedig mivel így a kérdéses kifejezések terminuscsoport jellege is jól kidomborodik. Nem vettük fel az idegen eredetű terminust abban az esetben, ha az a magyar eredetű szakkifejezéssel szemben teljesen gyökértelemnek mutatkozik a hazai szakirodalomban, pl. az angol 028 *choronym* magyar megfelelője csak a *tájnév* terminus. Csak a nemzetközi háttérű terminust tettük meg címszónak akkor, ha neki megfelelő magyar eredetű kifejezés ez ideig nem jelentkezett a szakirodalomban, pl. 076 *endonima*, 081 *exonima*.

A nyelvészeti szakirodalomban elterjedt nemzetközi háttérű terminusok magyar nyelvi eredetű ekvivalensének a szójegyzékben történő megadása elsősorban a standardizációs tevékenységben érdekelt egyéb szakmabeliek tájékoztatását szolgálja, pl. 064 *diakritikus jel* (= *mellékjel*), 070 *diglosszia* (= *kettősnyelvűség*), 073 *diftonigus* (= *kettőshangzó*), 280 *romanizálás* (= *latin betűs átírás*). A magyar terminusok kialakításakor esetenként részfordítással is éltünk, pl. az angol 118 *geographic information system* magyar megfelelőjeként jobbnak ítéltük a *geoinformációs rendszer*, mint a *földrajzi információs rendszer* terminust, mivel az előbbi könnyebben köthető a magyarul is egyre többször jelentkező, angol gyökerű *GIS* rövidítéshez.

2.1.2. Az angol és a magyar terminusok egymásnak való megfelel(tet)ései, ekvivalenciák azonosítása. – Jól ismert tény, hogy az egyes nyelvek lexikálisan másként osztják fel a valóságot, így a terminusok sem mindig pontosan egymás megfelelői (vö. KLAUDY 1997³: 117; FÓRIS–SERMANN 2010: 48). Anyagunkban is találunk arra példát, hogy egy angol terminus, értelmezés szerint, két különböző magyar terminusekvivalenssel rendelkezik, pl. 344 *toponymy* = (a) *helynévkutatás*, *helynévtan*; illetve (b) *helynévállomány* (ilyenkor a magyar szójegyzékben megjegyzéssel éltünk: „az angolban a *toponymy* terminus használatos mindkét értelemben”); 001 *acronym* = *akronima* (= *betűszó*, *mozaikszó*). Az utóbbi példa kapcsán megjegyzendő, hogy az egyes konkrét esetekben mindig

² A terminus előtt annak szójegyzékbeli sorszáma található. A terminusok magyar szójegyzékbeli sorszáma, az eredeti kiadvány nem angol nyelvű szójegyzékeinek gyakorlatát követve, megegyezik a megfelelő angol nyelvű kifejezések GTSGN.-beli sorszámaival. Érdeemes továbbá megjegyeznünk, hogy az eredeti terminusjegyzékben, nyelvészeti szempontból szokatlan módon, nem a helynévi, nyelvi példák, illetve a definícióbeli terminusok vannak dőlt betűkkel szedve, hanem a *See* és az *Example(s)* szavak.

eldönthető, hogy melyik magyar nyelvi eredetű terminus a pontos megfelelő, pl. a 263 *pixel* (= *képpont*) a „picture element” kifejezésből alkotott mozaikszó, míg az 358 *UNGEGN* a „United Nations Group of Experts on Geographical Names” névből létrehozott betűszó.

Más esetekben két, formailag (részben) különböző, ám a jelentést tekintve szinonim angol terminusnak egy magyar terminusekvivalens feleltethető meg, pl. 269 *proper name* és 270 *proper noun* = *tulajdonnév*; 032 *composite name* és 033 *compound name* = *összetett név*; 185 *man-made feature* és 048 *cultural feature* = *mesterséges alakulat*; 265 *place names index* és 343 *toponymic index* = *földrajzinév-mutató*. Egy-egy alkalommal az eredeti lexikális változatosság érzékeltethető két, (részben) különböző magyar terminus megadásával, pl. 173 *linguistic area* = *nyelvterület* és 175 *linguistic region* = *nyelvi régió*. Néhol az eredeti terminusjegyzék egyéb nyelvű terminusaival való, a GTSGN.-ben már jelölt harmonizációnak a feltüntetése is szükséges volt, pl. 079 *eponym* = *epónima* (= *névadó*), amellyel, személyek egy csoportja után történő elnevezések vonatkozásában, a „franciában az *etnonima* az azonos értelmű terminus”.

A szakirodalomban használatos, egymásnak megfelelő értékű angol és magyar terminusok erősen különböző szemléletet is tükrözhetnek. Ez a kívülállóak számára nem egyszer nehezen vagy alig értelmezhető különbözőség azonban nyilvánvalóan nem hagyható figyelmen kívül az ekvivalenciák megadásakor. Így például az angol 110 *generic element* kifejezés magyar megfelelője a *földrajzi köznévi elem* terminus, míg az angol 112 *generic term* kifejezésnek a magyarban az *alakulattípus-megjelölés* terminus felel meg. A példaként idézett terminusok egyébként nyelvi, illetve földrajzi szempontból jelölik meg ugyanazt a dolgot, ami némiképp magyarázza az angol kifejezések hasonlóságát, ezt azonban a magyar szakirodalomban hagyományosan használatos kifejezések segítségével nem tudjuk visszaadni.

Találkozhatunk anyagunkban ún. „hamis barát” terminusokkal is, pl. 003 *allograph* = *allográf* (= *íráslem-változat, betűváltozat*), nem pedig *más által írott* (vö. *allográf végrendelet*); 005 *allonym* = *allonima* (= *névváltozat*), nem pedig *álnév*; 368 *vocalization* = *magánhangzó-jelölés*, nem pedig *vokalizáció*. Az utóbbi kifejezés az itt megadott értelmében kapcsolódó terminusokban is jelentkezik: 242 *non-vocalized* = *a magánhangzó nem jelölt*; 359 *unvocalized* = *a magánhangzó nem jelölt*. A megfelelő magyar terminus azonosításában vagy megalkotásában fontos a definíció segítése, pl. 093 *feature, physical* = *alakulat, természeti*: „Bármely olyan →**topográfiai alakulat**, amely vizuálisan észlelhető” és 092 *feature, natural* = *alakulat, természetes*: „→**Topográfiai alakulat**, amelyet nem ember hozott létre, és lényegesen nem is módosította azt”.

A szójegyzék magyar változatának kialakításakor törekedtünk a terminuscsoportok megfelelő módon való visszaadására, pl. az angol 139 *indigenous language* magyar megfelelője azért lett az *őshonos nyelv*, nem pedig az *eredeti nyelv*, mert a 140 *indigenous name* visszaadására az *őshonos név* terminus alkalmasabbnak látszik, mint az elsődlegesen egyéb jelentéssel bíró *eredeti név* (‘nem megváltozt[tat]ott név’). A -*gráf* utótagot ‘betű’ jelentésben, a -*gram* ~ -*gramma* utótagot ‘jel’ értelemben használtuk fel a megfelelő terminusokban,³ pl. 003 *allograph* = *allográf* (= *íráslem-változat, betűváltozat*); 072 *digraph* = *digráf* (= *kétjegyű betű*, de vö. pl. SZTAKI Angol–magyar online

³ Konvencionálisan: -*gráf* (utótagként) ‘írás’, ‘-írás’; -*gram* ~ -*gramma* (utótagként) ‘ábra’ (TOLCSVAI NAGY 2007: 401).

szótár: *digraph* = *digramma* megfeleltetés); 331 *tetragraph* = *tetrográf* (= négyjegyű betű); 257 *phonogram* = *fonogramma* (= hangjel); 134 *ideogram* = *ideogramma* (= képírási-jel); 179 *logogram* = *logogram* (= szójel); 261 *pictogram* = *piktogram*; 326 *syllabogram* = *szillabogram* (= szótagjel). A *script* legtöbbször 'írás', 'írástípus' jelentésű, pl. 013 *alphabetic script* = *alfabetikus írás*; 039 *consonant script* = *mássalhangzó-jelölő írás*; 061 *defective alphabetic script* = *hiányos alfabetikus írás*; 075 *donor script* = *átadó írás*; 135 *ideographic script* = *ideogrammatikus írás* (= fogalomírás, képírás); 182 *logographic script* = *szójelölő írás*; 274 *receiver script* = *átvevő írás*; 306 *source script* = *forrásnyelvi írás*; 323 *syllabic script* = *szótagírás*; 330 *target script* = *célnyelvi írás*; 283 *script* = *írás*; egy-egy esetben azonban némiképp más értelmű, pl. 022 *biscriptual* = *két írásrendszerű*; 208 *multiscriptual map* = *több írásrendszerű térkép*; 189 *map script* = *térképfelirat*; illetve más kifejezés is hordozhat 'írás' értelmet, pl. 165 *lettering*, *multilingual* = *írás, többnyelvű*; 186 *map lettering* = *térképi írás* (az utóbbi terminus a tevékenységet és annak eredményét egyaránt jelölheti).

Azokban az esetekben, ahol a magyar terminus többféle formában is jelentkezik, gyakorlati alapon döntöttünk a szójegyzékbe felvett alakról, pl. a 364 *vektoros mód* a magyar nyelvű oldalakon több Google-találatot eredményez, mint a *vektormód*. Sok esetben jelentett nehézséget az angol főnév + főnév szerkezetű terminusok magyar nyelvű visszaadása, mivel ezek mögött többféle grammatikai, szemantikai viszony is meghúzódhat. Az angol kifejezéshez képest a magyar terminust ilyenkor a definíció tükrében célszerű volt jóval kifejtettebbé tenni, pl. 372 *vowel marker* = *magánhangzó-jelölő kiegészítő írásjegy*; 015 *alphabetic sequence rules* = *betűrendi sorrendiséget megszabó szabályok*; 342 *toponymic guidelines* = *földrajzinév-egységesítési irányelvek*.

2.1.3. Hiányzó magyar terminusok pótlása. – Amennyiben a magyarban terminushianyot véltünk felfedezni, igyekeztünk megszüntetni. A hiányok kulturális, szemléletbeli különbségekből és eltérő névhasználati sajátosságokból adódhatnak. Így például az Egyesült Államokban a teljes, illetve a rövid névforma rendszeres használatának gyakorlata (vö. pl. a *Los Angeles*, illetve *L.A.* névformákat) szükségessé teszi ezek önálló terminussal való jelölését, vö. 104 *full title* = *teljes megnevezés*; 299 *short form (of a name)* = *rövid forma (névé)*. A szójegyzék segíthet abban is, hogy a helynév-standardizációs tevékenységgel szorosan összefüggő, szűk körben használt terminusok a szélesebb (szakmai) közönség előtt is ismertté váljanak, pl. 277 *retranszkripció* (= *kiejtés szerinti átírás visszaalakítása*), 278 *retranszliteráció* (= *betű szerinti átírás visszaalakítása*).

2.1.4. Terminusváltozások. – A FÖLDI ERVIN által készített szójegyzéknek (1992b) köszönhetően alkalmunk nyílt néhány terminusváltozás regisztrálására is (vö. még SLÍZ 2012: 151–4). Egyes jelenségeket illetően az angol terminus a korábbi szójegyzékben más volt, mint a ma érvényes listában; ilyenkor értelemszerűen a magyar terminus is változtatandó, pl. 53 *írásjegy, rövidített (character, abbreviated)* (FÖLDI 1992b) és 025 *írásjegy (= karakter), egyszerűsített (character, simplified)* (GTSGN.). Más esetekben az angol terminus formailag ugyan változatlan maradt, ám azt némiképp különböző jelentésben használták egykor és ma, ezt tükrözi a magyar terminus megváltozása. Pl. 104 *típus-megjelölés (designation)*: „Valamely alakulat helyét egy logikai osztályon belül alkotó-elemeihez viszonyítva meghatározó kifejezés” (FÖLDI 1992b) és 063 *megjelölés (designation)* = 062 *leíró kifejezés (descriptive term)*: „Olyan szó (általában köznévi,

melléknév vagy kifejezés), például térképre nyomtatva, amely a jellemzői alapján jelöl meg egy **→topográfiai alakulatot**, de nem alkot **→helynevet** (= toponimát)” (GTSGN.).

2.2. Definíciók. – A terminusjegyzék magyar változatában szereplő definíciók tekintetében törekednünk kellett a meghatározások értelmi kapcsolatainak megőrzésére és a definíciók mögött lévő szemlélet visszaadására, mérlegelnünk kellett továbbá a FÖLDI ERVIN által korábban készített szójegyzék egyes definícióinak átvehetőségét, illetve át-alkítandóságát.

2.2.1. Az értelmileg összetartozó definíciók kezelése. – A szójegyzéken belül nemcsak a terminusokat, hanem a definíciókat is célszerű összefüggésrendszerükben vizsgálni. Összetartozó jelenségek meghatározására gyakran találkozunk párhuzamos megfogalmazású definíciókkal, pl. 091 *alakulat, mesterséges*: „**→Topográfiai alakulat**, amelyet ember hozott létre, vagy lényegesen módosította azt” és 092 *alakulat, természetes*: „**→Topográfiai alakulat**, amelyet nem ember hozott létre, és lényegesen nem is módosította azt”. Egyes rokon dolgok különbségét sokszor a definíciók összevetésével lehet a leghatékonyabban megragadni, pl. 187 *térkép, többnyelvű*: „Térkép, amely egy adott topográfiai alakulat kapcsán különböző **→nyelveken**, nem feltétlenül **→standardizált** (= egységesített), **→allonimákat** (= névváltozatokat) közöl” és 188 *térkép, több írásrendszerű*: „Térkép, amely a **→helyneveket** (= toponimákat) két (két írásrendszerű) vagy több különböző típusú **→írásban** vagy **→írásrendszerben** közli”. Néhány esetben a definícióhoz kapcsolódó, megfelelő háttérismeretek nélkül nehezen értelmezhető megjegyzés magyarázatát egy másik definíció információi adják meg. Például a 294 *írás, szótag-terminusnál* ez olvasható: „A koreai, bár alfabetikus, grafikus és vizuálisan szótagjelölő”. Ezt a 284 *írás, alfabetikus* terminusnál található alábbi megjegyzés segít megérteni: „A(z) alfabetikus) koreaiiban a betűk grafikus nagyjából négyzet alakú szótagegységbe vannak rendezve.”

2.2.2. A definíciók mögött lévő szemlélet megőrzése. – A szaktudományokban bevett meghatározásokhoz képest a szójegyzék egyes definíciói általánosabb jellegűek, pl. 201 *morféma*: „a legkisebb funkcióval bíró egység a szó összetevői között” (vö. „a morféma az a minimális nyelvi egység, amely már meghatározott formával és az ehhez kapcsolódó jelentéssel rendelkezik, s további hozzá hasonló, meghatározott alakú és jelentésű kisebb egységekre nem bontható”; LACZKÓ 2000: 38). Más esetekben a definíció részletesebb megfogalmazású, pl. 370 *magánhangzó*: „a képzés során a szájüreg nem záródik el és nem is szűkül sűrűlődni okozó résnyire” (vö. „a magánhangzók képzésekor nincs akadály a szájüregben”; GÓSY 2004: 57).

2.2.3. A korábbi szójegyzék anyagának, definícióinak hasznosíthatósága. – FÖLDI ERVIN 1992-es szójegyzéke bizonyos vonásaiban hasznosíthatónak, más jellemzőit tekintve ártékelendőnek bizonyult számunkra. FÖLDI szójegyzékében a több szóból álló terminusoknak, nyilván az eredeti terminuslistát követve, sokszor a részei vannak definiálva (pl. 41 *hagyományos*, 47 *hivatalos*, 67 *nem hivatalos*), illetve a definíciókon belül nincsenek más címszavakra vonatkozó utalások, azaz a meghatározások összefüggései szövegszinten nincsenek jelölve. Mindez azt mutatja, hogy ebben az esetben a szójegyzék egyfajta kiinduló állapottával számolhatunk. FÖLDI egyes magyar terminusait megtartottuk,

pl. 76 *névtestület* (*authority, names*) (a szintén lehetséges *névhatóság* helyett). A *toponym* megfelelője FÖLDINél címszóként a *helynév*, ugyanakkor a definíciókban rendszerint *földrajzi név*-ként adja vissza e kifejezést. Ezt a kettősséget a *helynév* terminus következetes(ebb) alkalmazásával kívántuk megszüntetni, mivel a névtanban ma ez a szakkifejezés látszik megerősödöttnek (vö. HOFFMANN 2012: 128–30). FÖLDI ma is érvényes megjegyzéseit – pl. 27 *betűrend* (*sequence, alphabetical*): „Megjegyzés: a magyar jelentés nem foglalja magába[n] a 2. angol jelentést” – bizonyos formában megtartottunk, vö. 014 *alphabetic sequence* = *alfabetikus betűrend* alatt: „Megjegyzés: a magyar terminus jelentése nem terjed ki a (b)-vel jelölt, az angol terminus által lefedett értelemre” (ti. „[b] Az ilyen sorrendben jegyzékbe foglalt tételek összessége”). A mára érvényét veszített megjegyzéseket töröltük, pl. 63 *lexikon, földrajzi* (*dictionary, geographical*): „Megjegyzés: az angol meghatározásból (nyilvánvaló tévedésből) kimaradt a »földrajzi« szó. A szótár korábbi kiadásában még ott volt egy a jelenlegitől kisebb mértékben eltérő szövegben” (vö. a 067 *dictionary, geographical* címszó alatti meghatározásban most újra ott van).

FÖLDI ERVIN szójegyzékének definíciói közül néhány (szinte) teljes egészében felhasználható volt, mivel velük kapcsolatosan a nemzetközi terminusjegyzék szövege nem változott, pl. 106 *gazetteer, index* = *földrajzinév-mutató*: „→**Helynevek** (= toponimák) rendezett listája kiegészítő adatokkal vagy azok nélkül, mely mutatóul szolgál ahhoz a forráshoz, amelyben a helynevek találhatók.” Mások részben bizonyultak felhasználhatónak, mivel esetükben a GTSGN. definíciói némileg eltérnek a FÖLDI által forrásként használt korábbi változat meghatározásaitól. Az eltérések lehetnek a technika változásának következményei, pl. 101 *format* = *formátum*: „Egy írott vagy nyomtatott dokumentum mérete és általános elrendezése” (FÖLDINél a 32 *formátum* terminus meghatározásában csak az „írott mű” fent megjelölt tulajdonságairól esik szó). A szemlélet változása is eredményezhet kisebb eltéréseket, pl. 151 *language, national* = *nyelv, nemzeti*: „Egy adott ország egészében vagy területének részein jelenleg is széles körben elterjedten használt →**nyelv**, amely gyakran beszélőinek identitását jelképezi. Rendelkezhet vagy nem rendelkezhet a →**hivatalos nyelv** jogállásával.” (FÖLDI megfelelő, 86-os számú terminusának definíciójából az első mondat második tagmondata még hiányzik).

A FÖLDI által kidolgozott definíciók alapjául szolgáló meghatározások jó része azonban jelentősen megváltozott a GTSGN. összeállításakor, így ezekben az esetekben jelentős változtatásokat kellett végrehajtanunk a magyar anyagban is. A GTSGN. definíciói a korábbi meghatározásokkal szemben sokszor tükröznek korszerűbb, pontosabb szakmai ismereteket, vö. pl. 87 *nyelvjárás* (*dialect*): „Egy nyelvváltozat, melynek fonológiai és/vagy morfológiai jellegzetességei megkülönböztető egyediséget biztosítanak” (FÖLDI 1992b) és 066 *dialect* = *nyelvváltozat*: „Egy →**nyelv** területileg vagy társadalmilag elkülönülő változata, amelyet a szavak, nyelvtani szerkezetek egy sajátos készlete és sajátos kiejtés jellemez és azonosít. A →**nyelvváltozat** és a →**nyelv** elkülönítése néha nehéz” (GTSGN.). Egyes jelenségekkel összefüggésben bizonyos, korábban fontosnak tartott terminológiai kettősségek a GTSGN.-ből már hiányoznak, vö. pl. a FÖLDI 8-as terminusaként szereplő *alakulat, tengeri* (*feature, hydrographic*) kifejezést: „[a] tengerekkel és óceánokkal kapcsolatos alakulat vagy maguk a tengerek, óceánok és valamennyi részük”, a 11-esként jelentkező *alakulat, vízrajzi* (*feature, hydrological*) terminust: „[v]ízből álló vagy vízzel kapcsolatos alakulat, különösen a szárazföldi vizek” és a GTSGN. 090-es *feature, hydrographic* = *alakulat, vízrajzi* terminusát: „→**Topográfiai alakulat**, amely vízből áll, vagy főként vízzel hozható kapcsolatba, de szárazföldet nem tartalmaz”.

2.3. Illusztratív névpéldák. – A GTSGN. és az AGTSGN. összeállítói láthatólag tudatosan törekedtek arra, hogy az egyes definíciókhoz kapcsolódó illusztratív névpéldák kiegyenlítettséget mutassanak, azaz ne csak európai helyek nevei és ne csak latin betűs helynevek szerepeljenek közöttük. Ezt az alapelvet megtartva a magyar változatban a névpéldák szerepének és jellegének megfelelően különféle megoldásokat alkalmaztunk a helynévformák megadásakor.

Bizonyos esetekben a helyneveket az angol anyagban megadott formában kellett megtartani, akkor is, ha a névnek van konvencionális magyar megfelelője, mivel csak az eredetiben megadott névalak megfelelő a tárgyalt jelenség illusztrálására, pl. 228 *név, standardizált (= egységesített)*: „*Példa*: Kaapstad és Cape Town (de a Capetown forma nem standardizált)”, mint ahogy a magyar *Fokváros* névváltozat sem az. Más definíciók illusztrálásánál az eredeti nyelvű helynévformák mellett zárójelben a magyar alakot is megadtuk, pl. 183 *teljes forma (névé)*: „*Példák*: Al-Mamlakah al-Hāshimīyah al-Urdunīyah (Jordán Hasemita Királyság); Zhonghua Renmin Gongheguo (Kínai Népköztársaság). Kapcsolódó kifejezés: →**rövid forma (névé)**; a fenti példák esetében, Al-Urdun (Jordánia); Zhongguo (Kína)”. Az államformát is tartalmazó teljes és az azt nélkülöző rövid országnév kettőssége egyes országok megnevezésekor a magyarban is megvan (vö. GERCSÁK 2008). Esetenként a nemzetközi etalonnak számító angol nyelvű standardizált helynévforma mellett a magyar exonima feltüntetése is jogos, az azonosíthatóság megkönnyítésére, pl. 352 *transzliteráció (= betű szerinti átírás)*: „*Példák* [szögletes zárójelben a magyar →**exonimákkal**]: Владивосток → Vladivostok [Vlagyivosztok]; Αθήνα → Athína [Athén]”.

Találkozunk olyan definícióval is, amely esetében célszerű az illusztratív névpéldákhoz hosszabb-rövidebb magyarázatot fűzni, pl. A240 *helynév (= toponima) alanyesete*: „*Példák*: Berlin, nem pedig Berlins (Berlinnek jelentésű genitívus, birtokos eset) a németben; Budapest, nem pedig például Budapestre (a Budapest lativusa) a magyarban; Москва, nem pedig például Москвы (Moszkvából jelentésű ablatívus) az oroszban”.

Sajátosak azok az esetek, amelyekben az eredeti példákhoz hozzáadott magyar helynevek, egyéb kifejezések segítségével tudtuk igazán szemléletessé tenni a példaanyagot. Pl. 081 *exonima*: „*Példák*: az angol Warsaw forma a lengyel Warszawa exonimája; Mailand Milano német neve; Londres London francia neve; Külüniyā Köln arab neve; Bécs Wien magyar neve”; 112 *alakulattípus-megjelölés*: „*Példák*: mountain, sierra, san, shan, dagh, jabal, har, river, wadi, gang, patak, domb”; 130 *homonima*: „*Példa*: Monaco (Principauté de) és Monaco (di Baviera), utóbbi olasz nyelvű →**exonima**, mely München jelöli. Példa a magyar nyelvből: Bihar (szövetségi állam Indiában) és Bihar (közigazgatási egység a történelmi Magyarországon)”. Néhány kivételes esetben pedig az eredetiben megadott példát teljes egészében ki kellett váltani megfelelő magyar példával a definícióban foglalt jelenség megvilágítására. Pl. 201 *morpheme*: „*Example*: »names« consists of the free morpheme »name« and the bound plural morpheme »s«” – a példa fordításával kapott magyar *nevek* szóalak segítségével azonban nem illusztrálható a szabad és a kötött morféma különbsége, ezért a magyar változat a következő lett: 201 *morféma*: „*Példa*: a »dülők« szó a »dülő« szabad és a többes számot jelölő »-k« kötött morfémákból áll”.

2.4. Háttérismeretek. – A terminusjegyzék magyar változatának elkészítésekor a fordítás során a megfelelő terminusok azonosításában, a definíciók megfogalmazásában

fontos szerepet kapott bizonyos, főként a nyelvtudományhoz, illetve egyes természettudományokhoz (így a földrajzhoz, térképészethez) és a számítástechnikához kapcsolódó háttérismeretek megléte, valamint ezek megszerzésének képessége.

2.4.1. Nyelvészeti háttérismeretek. – Mivel a GTSGN. és az AGTSGN. terminusjegyzékek hosszabb időn keresztül nyerték el pillanatnyi formájukat, nem meglepő, hogy több nyelvészeti irányzat szemlélet- és fogalmazásmódjának nyomait fedezhetjük fel a szövegben. Ahol ennek jelentősége volt, illetve ahol erre mód volt, ott próbáltuk ezeket a sajátosságokat is tükrözni. A generatív grammatikára jellemző megfogalmazással találkozunk az alábbi definícióban: 121 *grammar*: „The field of study dealing with the formal features of a →**language** and the rules that govern their combination, reference and interpretation”, magyarul: 121 *nyelvtan*: „Egy →**nyelv** alaki jegyeivel és az ezek összekapcsolását, vonatkozásait és értelmezését meghatározó szabályokkal foglalkozó tudományterület”. A kognitív nyelv szemlélet jegyeivel hozható összefüggésbe a következő meghatározás: 308 *speech*: „An oral manifestation of →**language**”, magyarul: 308 *beszéd*: „A →**nyelv** szóbeli manifesztálódása”.

A nyelvészetben belül a névtudomány újabb eredményei is visszaköszönnek az egyes definíciókban. A *tájnév* GTSGN.-beli meghatározáson alapuló definíciója magyarul így hangzik: „Területi alakulatra alkalmazott →**helynév**”. A terminusjegyzék magyar változatába azonban az AGTSGN.-ben megadott módosított definíció értelmében a következő meghatározás került be: 028 *choronym* = *tájnév*: „Egy terület nagyobb földrajzi vagy adminisztratív egységének a neve”. Megjegyzendő, hogy az AGTSGN.-beli definíció az ICOS terminológiai listáján szereplő meghatározással („*choronym* – proper name of a larger geographical or administrative unit of land”) mutat rokonságot (vö. <http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html>).

2.4.2. Természettudományos és számítástechnikai háttérismeretek. – A terminusjegyzék magyar változatának elkészítésekor számunkra a legnagyobb nehézséget a természettudományos, illetve számítástechnikai háttérismeretek megszerzése, a megfelelő szakszókincs megismerése és alkalmazása jelentette. Míg egyes földrajzi és számítástechnikai szakkifejezések akár még a középiskolai kötelező tananyagból is ismerősek lehettek (pl. a 062 *leíró kifejezés* terminus példái között: „állandó, időszakos [vízfolyás]”; az angol 053 *data dictionary* magyar *adatkönyvtár* megfelelés), más esetekben, főként a definíciók megfogalmazásakor, érzékelhető volt a komolyabb szakmai ismeretek hiányának fordítást nehezítő hatása (pl. a 127 *hardver* terminus meghatározásában szereplő *központi feldolgozó egység, az ún. CPU* [= central processing unit] magyar megjelölése; ugyanitt az angol *tape consoles* magyar [*hang*]rögzítő konzolok megfelelés helyességének megítélése). Néhol a valóságismeret hiánya nehezítette a fordítást, pl. az A340 *toponym, underground* terminus példái között szerepel a *level-10 mine tunnel* kifejezés, melyet, annak pontos referenciáját nem ismerve, *bányatárnák* formában adtunk vissza, lektorálásra váró „munkaterminus”-ként.

2.5. Formai sajátosságok. – A terminusjegyzék magyar változatának szerkezetét, formáját igyekeztünk az eredeti szójegyzék formai sajátosságaihoz igazítani: a terminusok GTSGN.-beli sorrendjének változatlanságát úgy értük el, hogy – ahogy ez az eredeti dokumentumban az egyéb idegen nyelvű anyagok esetében is követett gyakorlat volt –

az egyes tételeken belül az angol terminus sorszámát és magát a terminust tüntetjük fel elsőként, majd a megfelelő magyar terminus, végül pedig a magyar nyelvű definíció következik. A magyar terminusok visszakereshetőségét a jegyzék végére illesztett magyar–angol betűrendes mutató segíti. A magyar terminusjegyzékben a GTSGN. és az AGTSGN. anyagát a könnyebb használhatóság biztosítására egybeszerkesztettük.

Az angol szójegyzék a több tagból álló terminusokat többnyire az első és a második elem szerint is listázza, fő-, illetve utaló címszóként. Ezt a gyakorlatot mi is próbáltuk követni, akkor is, ha a magyar összetett terminusok esetében szokatlan címszavakat (is) kaptunk eredményként, pl. 136 *index, names* = *mutató, név*–; 245 *noun, common* = *név, köz*–. Az angol nyelvű terminushasználatra vonatkozó GTSGN.-beli megjegyzéseket, mivel maguk az angol terminusok is anyagunk részét képezik, a magyar változatba is át-emeltük, pl. 321 *syllabic* (as a noun) = *szótag* (főnév): „Az angolban túlnyomóan a többes számú syllabics forma használatos”.

3. Eredmény. – A munka eredményeként tehát elkészült az UNGEGN helynév-standardizációs terminológiát szabványosító kiadványainak magyar változata. A fordítás és az angol–magyar viszonylatban megvalósított terminusharmonizáció ellenőrzésére szakembereket kértünk fel a nyelvészet, földrajz, térképészet, számítástechnika és a GTSGN. szójegyzékben szereplő több egyéb nyelv (francia, spanyol, orosz) területéről; az anyag lektorálása jelenleg éppen folyik. A lektorált magyar változat online felületen és nyomtatásban történő közzétételét a közeljövőben tervezzük.

Hivatkozott irodalom

- AGTSGN. 2007. = *Addendum for Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names*. http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pubs/glossary_add_e.pdf (2013. 09. 16.).
- BÖLCSKEI ANDREA 2012. A helynév-standardizáció terminológiájáról. *Névtani Értesítő* 34: 167–78.
- FARKAS TAMÁS 2012. Szempontok a magyar névtani terminológia megítéléséhez. *Névtani Értesítő* 34: 139–48.
- FÓRIS ÁGOTA – SERMANN ESZTER 2010. A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia* 3: 41–54.
- FÖLDI ERVIN 1992a. Az ENSZ földrajzinév-egységesítési tevékenysége. *Névtani Értesítő* 14: 21–35.
- FÖLDI ERVIN 1992b. Az ENSZ földrajzinév-egységesítési szakkifejezések szótára. *Névtani Értesítő* 14: 127–38.
- GERCSÁK GÁBOR 2008. Magyar és angol országnevek a fordításban. *Fordítástudomány* 10/1: 71–8.
- GÓSY MÁRIA 2004. *Fonetika, a beszéd tudománya*. Budapest.
- GTSGN. = *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names*. 2002. <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/glossary.pdf> (2013. 09. 16.).
- HOFFMANN ISTVÁN 2012. Elmélet és terminológia a magyar helynévkutatásban. *Névtani Értesítő* 34: 127–37.
- ICOS TL. = *ICOS List of Key Onomastic Terms*. <http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html> (2013. 09. 16.).

- KERFOOT, HELEN 2000. Wien or Vienna; Kalaallit Nunaat, Grønland or Greenland? Recent work and directions in geographical names standardization through the United Nations. *Onoma* 35: 199–213.
- KLAUDY KINGA 1997³. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítás-technikai példatárral.* Budapest.
- LACZKÓ KRISZTINA 2000. Az alaktan tárgya és alapkategóriái. In: KESZLER BORBÁLA szerk., *Magyar grammatika.* Budapest. 37–50.
- SLÍZ MARIANN 2012. Terminusok keletkezése és változása. *Névtani Értesítő* 34: 149–56.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2007. Magyar neve? Szlovákiai magyar helységnevek standardizációs problémái. *Névtani Értesítő* 29: 189–200.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2008. A határon túli névhasználat és a nyelvi tervezés. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* Budapest. 41–52.
- SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2009. A határon túli magyar helynevek standardizációs kérdései. *Korunk* 3/5: 95–9.
- SZTAKI Angol–magyar szótár = <http://szotar.sztaki.hu/angol-magyar-szotar> (2013. 09. 16.).
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2007. *Idegen szavak szótára.* Budapest.
- UNGEGN = *United Nations Group of Experts on Geographical Names.* <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/default.html> (2013. 09. 16.).

BÖLCSKEI ANDREA

ANDREA BÖLCSKEI, On preparing the Hungarian version of the UNGEGN document entitled “Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names”

This paper gives a general overview of the reasons for, and the conditions and methods of preparing the Hungarian version of the UNGEGN document entitled “Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names” (including also its “Addendum”). The project, carried out at Károli Gáspár University in the spring of 2013 with the assistance of students majoring in Terminology, can be considered a continuation of the work, initiated by ERVIN FÖLDI twenty years ago, to establish and regularly update the Hungarian terminology of geographical names standardization. The paper discusses relevant methodological problems such as: how to decide whether terms of Hungarian origin or terms of international background should be adopted in Hungarian; how to identify or create English–Hungarian term equivalences; how to treat term gaps and term changes appropriately; how to word the Hungarian definitions; how to select the illustrative examples; and how to formulate and publish the proofread Hungarian version of the document on terms of geographical names standardization.